

**ԱՆՁԻ ՀԱՏԿԱՆԻՇ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՂ ԱԾԱԿԱՆԱԿԱՆ ԴԱՐՁՎԱԾՔՆԵՐԻ
ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ՏԻՊԵՐԸ ԵՎ ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ, ՌՈՒՍԵՐԵՆՈՒՄ
ԵՎ ԱՆԳԼԵՐԵՆՈՒՄ**

Քանասիր. գիրք. թեկնածու Մ. Ռ. Քաղադյան

Անձի հատկանիշ արտահայտող ածականական դարձվածային միավորների կառուցվածքային տիպերը և քերականական առանձնահատկությունները հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում տարբեր են: Ինչպես Գ. Ջահուկյանն է նշում, «Քերականական կարգը ուրիշ կարգի չհանգեցնող, բովանդակության պլանում մեկ կամ ավելի հատկանիշներով հակադրվող և ձևաբանական կամ շարահյուսական միջոցներով արտահայտվող երկու կամ ավելի քերականոյթների ամբողջություն է»¹¹⁶:

Անվանողական դարձվածքները իրենց որոշակի տեղն ու դերն ունեն լեզվի դարձվածաբանության ընդհանուր համակարգում: Նրանք նյութական իմաստ ունեցող անվանական խոսքի մասերին պատկանող բառերից կազմված բառակապակցություններ են, որոնք զանազան իրողությունների համադրմամբ կամ հարաբերակցությամբ այլաբերական - փոխաբերական իմաստ են արտահայտում:

Անվանողական դարձվածային միավորների մի մասը փոխաբերական, վերաիմաստավորված կերպով նշում է որևէ անձ, առարկա կամ երևույթ, մյուս մասը՝ դարձյալ փոխաբերաբար, վերաիմաստավորված, անձի, առարկայի կամ երևույթի, ինչպես նաև գործողության որակական հատկանիշը, նրա առավելությունները և թերությունները և այլն: Մի մասն էլ պարզապես նշում է խոսողի դատողական և գնահատողական վերաբերմունքը առարկայի կամ հաղորդված մտքի վերաբերյալ: Խոսքում ունեցած այս գործառույթներով էլ անվանողական դարձվածային միավորները հարաբերակից են այս կամ այն խոսքի մասին և բացահայտ կամ քողարկված ձևով օժտված են տվյալ խոսքի մասին հատուկ մի շարք առանձնահատկություններով և քերականական կարգերով հանդես են գալիս նախադասության առանձին անդամների պաշտոններով¹¹⁷ :

Ասվածն, անշուշտ, վերաբերում է նաև անձի հատկանիշ արտահայտող ածականական դարձվածքներին, սրանց նման առանձնահատկություններ՝ հիշյալ լեզուներում:

¹¹⁶ Գ. Բ. Джаукян, Общее и армянское языкознание, Ереван, 1978, էջ 113:

¹¹⁷ Խ. Գ. Քաղիկյան, Ժամանակակից հայերենի դարձվածային միավորները, Ե., 1986, էջ 90-91:

Ածականական դարձվածային միավորները հարաբերակից են ածականներին և վերափոխափոխվում են բնութագրում են այն անձը կամ արարկան, որին լրացնում են և նախադասության մեջ կատարում նույն շարահյուսական պաշտոնները, ինչ ածականը: Այս կարգի դարձվածային միավորների առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ ամենևին պարտադիր չէ, որ նրանցում առկա լինի ածական բաղադրիչը: Այս դարձվածքների գերադաս անդամը կարող է լինել գոյականը, դերբայը, թվականը և այլն¹¹⁸:

Ածականական դարձվածքները զգալի թիվ են կազմում դիտարկվող երեք լեզուներում, և հատկանշական է, որ անգլերենում շատ են անձի հատկանիշ արտահայտող ածականական համեմատությունները: Ըստ բաղադրիչների կապակցության եղանակի՝ ածականական դարձվածային միավորները լինում են ստորադասական, համադասական և համաստորադասական, իսկ ըստ բաղադրիչների թվի՝ երկանդամ, եռանդամ և բազմանդամ:

1. *Երկանդամ կառույցներ*: Հայերենում ամենատարածված կառույցը գոյական (սեռական հ.) + գոյական (ուղղական հ.) կառույցն է: Այս կառույցի դարձվածքներից գրեթե բոլորը համեմատության արժեք ունեն, օրինակ՝ *աչքի լույս* - ամենասիրելի ու հարգելի, *տանձի կոթ* - շատ նիհար, *լույսի կտոր* - շատ գեղեցիկ, *մածնի մերան* - խառնակիչ, բանասարկու, *օգոստոսի աղվես* - շատ նիհար:

Հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում երկանդամ ածականական դարձվածքներ են հանդիպում գոյական + ածական և ածական + գոյական կառուցվածքային տիպերով:

Գոյական + ածական տիպով կազմված անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորները հիմնականում շատ են հանդիպում հայերենում և պարունակում են մարմնի մասերի անվանումներ՝ սոմատիկ բառեր և դրանց հատկանիշներն ընդգծող ածականներ: Դարձվածքներից մի քանիսն ընդգծում են մարդկանց բնավորության գծերը: Մարմնի մասի միևնույն բաղադրիչը կարող է համադրվել բազմաթիվ ածականների հետ: Այս կառույցում դարձվածքի գերադաս անդամը գոյականն է:

Գոյական + ածական կապակցությամբ դարձվածքները, իրենց հերթին, կարելի է բաժանել երկու խմբի.

ա) դարձվածքներ, որոնց գոյական բաղադրիչը գործածվում է ուղիղ ձևով և գրեթե միշտ դրվում է որոշիչ հոդով: Օրինակ՝ *բերանը մեծ* -

¹¹⁸ Սրանք պետք չէ շփոթել ածականական դարձվածքների հետ, որոնց գերադաս անդամը պարտադիր ածական է՝ համաձայն բառակապակցությունների ձևաբանական դասակարգման:

գոռոզ, ամբարտավան, պոռոտախոս, սիրտը բարի - բարեսիրտ, գթառատ, երեսը սպիտակ / ճերմակ - պարզերես, աչքը քաղցր - բարեհամբույր, կողը հաստ - համառ, արյունը կապույտ/կարմիր - ազնվական, փափկասուն:

Այս կապակցությունների գերադաս անդամը գոյականն է, որը որոշիչ հոդի շնորհիվ նախադաս դիրքով է հանդես գալիս, փաստորեն դարձվածքի կողմնակի ենթական է¹¹⁹ :

Նմանատիպ դարձվածքներում ածականը հաճախ իմաստափոխվում է: Օրինակ՝ *աչքը ծանր* - չար, *ձեռքը ծանր* - ուժեղ, *աչքը ծակ* - ազահ, անկուշտ, *գլուխը ծակ* - անխելք, ոչ լրջամիտ:

բ) դարձվածքներ, որոնց գոյական բաղադրիչը գործածվում է բացառական հոլովով, խնդրային նշանակությամբ կապվելով ածական բաղադրիչի հետ, օրինակ՝ *խելքից կաղ*, *խելքից պակաս*, *ոտքից թեթև* և այլն:

Գոյական + ածական կառուցվածքի դարձվածքներից շատերը լեզվի մեջ ունեն իրենց հականիշները, օրինակ՝ *ձեռքը երկար* (ունևոր, հարուստ) – *ձեռքը կարճ* (աղքատ, չքավոր), *սիրտը բաց* (ուրախ, զվարթ) – *սիրտը փակ* (անսեր, մռայլ)

Ռուսերենում գոյական + ածական կառուցվածքային տիպով կազմված անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորներից են, օրինակ՝ *голова садовая* – ոչ խելամիտ, ոչ հնարամիտ, *голова еловая* – հիմար, *зусь лапчатый* – խորամանկ, *горе луковое* – անհաջողակ, *черт полосатый* – սրիկա:

Անգերենում չենք հանդիպել գոյական + ածական կառուցվածքային տիպով կազմված անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքների:

Հայերենում ածական (որակական) + գոյական (ուղղական – հայցական հ.) կառույցում գոյականը գերադաս է, օգտագործվում է եզակի թվով և դրված է լինում անորոշ առումով: Շարահյուսական տեսանկյունից գոյական գերադաս անդամը ծավալվում է որոշիչ պաշտոնում հանդես եկող ածականով, որն, իր հերթին, գերադաս է դարձվածայնորեն: Այս տիպի կառույցներն ավելի բնորոշ են հայերենի շարահյուսական համակարգին: Օրինակ՝ *սև շվար* – (ժող.) թշվառ, ողորմելի, *սև սատանա* (խսկց.) – խիստ սևադեմ, սևամորթ. բանսարկու, չար, խորամանկ, *կարմիր կով* (բրբ.) – ցասկոտ, բարկացկոտ, *աղա մարդ* (խսկց.) – ազնվազարմ, *մեծ բերան* – գոռոզ, ամբարտավան, պոռոտախոս:

¹¹⁹ Ռ. Իշխանյան, Արդի հայերենի շարահյուսություն, Ե., 1986, էջ 270-272:

Հայերենում այս կապակցություններից շատերն իմաստային առու-
մով չեն տարբերվում գոյական + ածական կառույցից: Տարբերությունը
միայն կառուցվածքի մեջ է. օրինակ՝ *մեծ բերան* - բերանը մեծ (գոռոզ,
ամբարտավան, պոռոտախոս), *բաց ճակատ* // *ճակատը բաց* - ազնիվ,
հպարտ:

Ռուսերենում ևս գործածվում է է ածական + գոյական կառույցը,
օրինակ՝ *ветряная мельница* - անլուրջ, դատարկ, *серый человек* -
(փխբ.), (խսկ.) - անտաշ, տգետ, *умная голова* - խելոք, խելացի, *золотые
руки* - իր գործի վարպետ, գիտակ:

Անգլերենում հետևյալ կառույցը (հոդ) ածական + գոյական ներկա-
յանում է որակական ածականով և գոյականով: Վերջադաս գոյականը
դրվում է ուղիղ ձևով և հանդես է գալիս որպես գոյականական
դարձվածային միավոր, օրինակ՝ *a big pot* - (բառացի՝ մեծ անոթ - կարևոր
(անձ)), *a bad life* - (բառացի՝ վատ կյանք - թույլ, թուլակազմ), *a big heart* -
(բառացի՝ մեծ սիրտ - մեծահոգի), *an old hand (at sth)* - (բառացի՝ հին ձեռք
- հմուտ ինչ-որ բանում), *red blood* - (փխբ.) - (բառացի՝ կարմիր արյուն -
քաջ, խիզախ), *black heart* - (բառացի՝ սև սիրտ - չարագործ, սրիկա),
cabbage head (բառացի՝ կաղամբ գլուխ - հիմար):

Հայերենում առկա են նաև դերբայներով կառույցներ, ընդ որում
համեմատաբար լայն տարածում ունի հարակատար դերբայը: Գոյական
+ հարակատար դերբայ կառույցում գոյականը կարող է դրվել և՛ նախա-
դաս, և՛ հետադաս, այլև և՛ որոշյալ, և՛ անորոշ առումներով, այնու-
հետև և՛ ուղիղ, և՛ թեք ձևերով, ինչպես նաև և՛ եզակի, և՛ հոգնակի
թվերով. ինչպես նկատում ենք, զուգահեռման բազմազանությունը
բավականին մեծ է. օրինակ՝ *երկիր տեսած* - կյանքի փորձ ունեցող,
հարուստ կենսափորձով, *լուսնից ընկած* - երկրի գործերից անտեղյակ,
ծամը կտրած - անբարոյական, թեթևաբարո, *քիթը ցցած* - գոռոզ,
ամբարտավան, *կապը կտրած* - սանձարձակ և այլն:

Անորոշ առումով դրված գոյականներով կառույցների դեպքում
ավելի որոշակի է զգացվում գերադաս հարակատար դերբայի դերը, իսկ
երբ հարակատար դերբայը հանդես է գալիս որոշյալ առումով օգտա-
գործված գոյականի հետ, ապա այդ դեպքում լրացում - լրացյալի կապը
ավելի է սերտանում:

Գոյական (սեռական կամ բացառական հոլով) + հարակատար
դերբայ կառույցում գերադաս անդամը՝ հետադաս հարակատար դեր-
բայը, հանդես է գալիս այլ հոլովներով դրված նախադաս գոյականների
հետ: Այստեղ նույնպես գործում է լրացում - լրացյալի կապը: Օրինակ՝

աստիճան աղոթած – հիմար, տխմար, ապուշ, *մոր պահած* – քնքուշ մեծացած, *աստիճան օրհնած* – բարի, առաքինի, ազնիվ, *քթից թռած* – մեկին շատ նման, միևնույն բնավորությամբ:

Նմանատիպ կառույցում գոյական ստորադաս անդամը կարող է հոգնակի թվով հանդես գալ, օրինակ՝ *քթերը ցցած, դեմքերը թթված* և այլն:

Հայերենում բավականին մեծ թիվ են կազմում նաև ենթակայական դերբայով բաղադրված կառույցները, ամենից առաջ՝ գոյական + ենթակայական դերբայ: Կառույցի գերադաս անդամը՝ հետադաս ենթակայական դերբայն է, իսկ գոյականով արտահայտված լրացում – անդամը սահմանափակ հոլովներով է հանդես գալիս և եզակի թվի անորոշ առումով: Օրինակ՝ *արջ խաղացնող* – կոպիտ, բիրտ, կոշտ, անշնորհք, *էջ ներկող* – խաբեբա, խարդախ, անարժեք, խաբող, *էջ արածացնող* – հիմար, ապուշ, *խոտ արածող* – անհասկացող, տգետ, խեղճ, ողորմելի:

Հայերենում ենթակայական դերբայն ավելի հաճախ հանդես է գալիս *սատանա* բառի հետ՝ *սատանա խաբող* – խորամանկ, հնարագետ, *սատանա հեծնող* – ճարպիկ, համարձակ, *սատանա նայող* – շատ աչքաբաց, ճարպիկ: Այսպես նաև բաղադրություն մարմնի մասերի անվանումների հետ՝ *կաշի քերթող* – դաժան, կեղեքող, *ծեռք բռնող* – օգնող, կարեկից և այլն:

Խիստ սահմանափակ են ածական + ենթակայական դերբայով կազմված կառույցները հայերենում: Օրինակ՝ *շատ հաչող* – շատախոս, *մեծ խոսող* – պոռոտախոս, *բարակ մանող* – սաստիկ նիհար, հիվանդոտ:

Դիտարկվող լեզուներում շատ չեն թվական + ածական կառույցի ածականական միավորներ: Նման կառույցում գերադաս անդամը հետադաս ածականն է, օրինակ, հայերենում՝ *երկու երեսանի* – կեղծավոր; *չորս ոտանի* – հիմար, *յոթ գլխանի* – հրեշավոր, անզլերենում՝ *two-faced* – կեղծավոր, իսկ ռուսերենում չենք հանդիպում նման կառույցով դարձվածքների:

Ածականական դարձվածային միավորներ են կազմում նաև թվական + գոյական համադրումով կազմված կապակցությունները. Կառույցում հանդես է գալիս մի բառը, որը ոչ այնքան թվականի, որքան քչություն, փոքրություն, պակասություն նշելու իմաստ ունի, իսկ որոշ կապակցություններում էլ՝ նմանության, օրինակ՝ *մի բուռ* – փոքրամարմին, *մի մատ* – տարիքով փոքր, *մի խելքի* – բնավորությամբ իրար նման, *մի խնձոր* – իրար շատ նման:

Թեև կապերը և կապական բառերը հիմնականում պարագայական կիրառություն ունեն և ավելի հաճախ բայական միավորներում են օգտագործվում, բայց մի շարք դարձվածքներում գործածվելով, դրանց

ածականական իմաստ են տալիս: Մեզ հանդիպել են հետևյալ կառույցները՝ գոյական + կապական բառ, օրինակ՝ *սարի պես* – հաղթանդամ, *աչքը դուրս* – թեթևաբարո: Կապական բառ + ածական, օրինակ՝ *փակը դատարկ* – աղքատ, *փակը լիքը* – հարուստ, ունևոր, *վերնահարկը դատարկ* – հիմար, անխելք: Կապ + հարակատար դերբայ, օրինակ՝ *եղընկած* – հետամնաց, *փակ զարկած* – տուժած և այլն:

Նման կառույցները, ինչպես ընդունված է մասնագիտական գրականության մեջ, համարվում են դարձվածային սերտաճումներ: Սրանք մեկ բառի արժեք ունեն, քանի որ հանդես են գալիս որպես հարադրություններ¹²⁰:

2. *Եռանդամ կառույցներ*: Ածականական եռանդամ կառույցները բարդ կապակցություններ են. այստեղ հանդես են գալիս մեկից մինչև երեք խոսքի մասեր: Շատ հետաքրքիր է այն երևույթը, երբ երեք գոյականների համադրումից գոյական + գոյական + գոյական ստացվում է ածականական դարձվածք, օրինակ՝ *աստծու ձեռքի թաշկինակ* – շատ խելոք, հեզաբարո, համեստ, *սիրտը լեզվի ծայրին* – դյուրահավատ, զգացմունքները չթաքցնող:

Ռուսերենում, թեև հազվադեպ ևս հանդիպում են գոյական + գոյական + գոյական կառուցվածքային տիպով կառույցներ, օրինակ՝ *сильноporохвглазу* – ամենասիրելի, ամենամտերիմ:

Անգլերենում եռանդամ կառույցներ են առկա ածական + նախդիր + գոյական կառուցվածքային տիպով, օրինակ՝ *green with envy* – խանդոտ, նախանձոտ: *green/white around the gills* – օւնւատ:

Հայերենում առկա են եռանդամ կառույցներ ածական + գոյական + հարակատար դերբայ կառուցվածքային տիպով: Օրինակ՝ *կանաչ փերևից ընկած // կարմիր արևից ընկած* – վաղամեռիկ:

Նման կառույցի գերադաս անդամը հարակատար դերբայն է, իսկ նախադաս ածականը լրացնում է գոյականին: Այս կառույցը դարձվածային սերտաճում է, որի իմաստը պայմանավորված է երեք բաղադրիչների իմաստային ամբողջականությամբ:

Հայերենում բավականին տարածված է գոյական + գոյական + հարակատար դերբայ կառույցը, որում հարակատար դերբայը վերջադաս է և կատարում է գերադաս անդամի դեր, իսկ նրան նախորդող երկու գոյականներից առաջինը հանդես է գալիս սեռական հոլովով, երբեմն էլ՝

¹²⁰ Ռուսերենում և անգլերենում մեզ չեն հանդիպել անձի հատկանիշ արտահայտող բաղադրիչներով կառուցվածքային այլ տիպերով երկանդամ ածականական դարձվածքներ:

ուղղական – հայցական, իսկ երկրորդը՝ տարբեր հոլովներով, օրինակ՝ *օձի պոչ կծած* – շատ խորամանկ, *բերանի կապը կտրած* – 1. սանձարձակ, 2. հայիոյասեր, *էջի ականջում քնած* – (խսկց.) ապուշ, տխմար, անտեղյակ // *ուղտի ականջում քնած* (խսկց.) – անտեղյակ, միամիտ և այլն:

Կան նաև գոյական + գոյական + ենթակայական դերբայ կառուցվածքով դարձվածքներ, որոնցում ենթակայական դերբայը վերջադաս է և գերադաս անդամի դեր է կատարում, առաջին գոյականը բաղադրիչը դրվում է սեռական հոլովով և հատկացուցիչի դեր է կատարում, իսկ երկրորդ բաղադրիչ գոյականը՝ ուղիղ խնդրի, օրինակ՝ *նապաստակի սիրտ ունեցող* – երկչոտ, խելճ, *մոր ծիծ կտրող* – ճարպիկ, *արջ պար ածող* – (փխբ.) կոպիտ, կոշտ-կոպիտ, *աչքից մազ հանող* (խսկց.) – ճարպիկ գող, *աչքի սուրմա թոցնող* – 1. շատ ճարպիկ, 2. գող, ավազակ:

Գոյական + գոյական + ածական եռանդամ կառույցները հիմնականում դարձվածային սերտաճումներ են լինում, օրինակ՝ *գլուխը դարմանով լիքը* (գռիկ.) – հիմար, ապուշ, անխելք, *երեսի կաշին հաստ* – անամոթ, ինքնասիրություն չունեցող, երեսը պինդ, *խելքի ծալը պակաս* – թեթևսովիկ, *աշխարհից աչքը կուշտ* – շատ պահանջներ չունեցող: Ռուսերենում և անգլերենում չենք հանդիպել եռանդամ այլ կառուցվածքային տիպերով դարձվածքների:

Քանակությամբ շատ քիչ են թվական + գոյական + դերբայ կառույցի դարձվածային միավորները, օրինակ՝ *հազար մաղով անցկացրած* – լիրբ, աներես ճարպիկ, փորձառու, զտված, մաքրված, *մի կողմը տարած* – միամիտ:

Դերանուն + գոյական + դերբայ կառույցում դերանունը համադրվում է գոյականի և դերբայի հետ, օրինակ՝ *այն աշխարհից եկած* – անտեղյակ:

3. *Քառանդամ կառույցներ*: Ածականական դարձվածային միավորների կառույցները հիմնականում կազմված են լինում ածականական իմաստ հաղորդող հարակատար կամ ենթակայական դերբայներով: Ուսումնասիրության ընթացքում մեզ հանդիպել են հետևյալ կառուցվածքային տիպով անձի հատկանիշ արտահայտող ածականական քառանդամ դարձվածային միավորներ գոյական + գոյական + հարակատար դերբայ + գոյական: Օրինակ՝ *գեպի երեսին ընկած տաշեղ* – անզոր, անօգնական, *գայլի բերան ընկած գառ* – անօգնական, անմեղ, փորձանքի մեջ ընկած: Նմանատիպ կառույցներում հարակատար դերբայը միջադաս է և ուստի գերադաս անդամի դեր չի կատարում: Գերադաս անդամը

դառնում է վերջին գոյականը, իսկ մյուս բաղադրիչները լրացնում են իրար, ինչպես նաև վերջին բաղադրիչին:

Կան նաև օրինակներ, երբ հարակատար դերբայը վերջադաս դիրքում է հանդես գալիս. այս դեպքում կառույցի գերադաս անդամը դերբայն է, իսկ նրան նախորդող անդամները լրացնում են իրար, և նախավերջինը նոր միայն լրացնում է դերբային: Ամբողջ կառույցը հանդես է գալիս որպես համաճույլ կապակցություն, օրինակ՝ *ձվից նոր դուրս եկած* – անփորձ, *խանձարուրից դեռ դուրս չեկած* – մանուկ, փոքր:

Ենթակայական դերբայով կառույցները ավելի քիչ: Նման կառույցներում ենթակայական դերբայը ետադաս է և հանդես է գալիս որպես գերադաս անդամ, իսկ բաղադրիչները իրար լրացնելով՝ լրացնում են ենթակայական դերբայը, օրինակ՝ մուֆ տեղը մազ մանող (խսկց.) – շատ կծծի, էշի ականջում զուռնա փչող (բրբ.) – ապուշ, հիմար, անտեղյակ:

4. *Հնգանդամ կառույցներ*: Հնգանդամ ածականական դարձվածային միավորները համեմատաբար ավելի քիչ են: Դիտարկված են կառույցներ, որոնցում հարակատար կամ ենթակայական դերբայը հանդես է գալիս որպես գերադաս անդամ և լինում է վերջադաս: Օրինակ՝ *մինչև կոկորդը գործի մեջ թաղված* – անվարժ, անփորձ, *սափանից յոթ օր առաջ ծնված* – չափազանց խորամանկ, գործարար, *ամեն քարի տակից դուրս եկող* – հնարագետ, ճարպիկ, *մի քոռ կոպեկի խելք չունեցող* – հիմար, անխելք և այլն:

Ինչպես նկատում ենք, եթե և՛ հայերենում, և՛ անգլերենում, և՛ ռուսերենում հանդիպում են ածական + գոյական կառուցվածքային տիպով կազմված անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքներ, ապա ածական + նախդիր + •ոյական կառույցը հատուկ է միայն անգլերենին, իսկ գոյական + գոյական + ենթակայական դերբայ, գոյական + գոյական + հարակատար դերբայ և գոյական + հարակատար դերբայ + գոյական կառույցները՝ հայերենին:

Լեզուներում անձի հատկանիշ արտահայտող բազմանդամ գոյականական դարձվածային միավորները համեմատաբար շատ են բայականներում, քանի որ շատ անվանական դարձվածքներ (այդ թվում և ածականական), գործածվելով անորոշ դերբայի հետ, վերածվում են բայական միավորի:

Նշված լեզուներում սակավաթիվ են ոչ համեմատական ածականական դարձվածքները, սակայն անգլերենում բավականին մեծ թիվ են կազմում անձի հատկանիշ արտահայտող ածականական համեմատությունները, որոնք էլ սակավաթիվ են հայերենում և ռուսերենում: Ածակա-

նական համեմատությունները կարող են վերաբերել նաև անձին: Յուրաքանչյուր համեմատություն արտահայտում է գնահատական, որ կարող է լինել դրական կամ բացասական: Եվ դա հիմնականում կախված է առաջին բաղադրիչի իմաստից: Անձի հատկանիշ արտահայտող ածականական համեմատությունների առաջին բաղադրիչը սովորաբար օգտագործվում է իր ուղղակի իմաստով, մինչդեռ երկրորդի իմաստն ավելի ընդգծված է: Օրինակ՝ *as black as coals* (բառացի՝ ածխի պես սև) – ածուխի պես սև (աչքերի մասին): = *черные как угольки*; *as mad as a badger* (բառացի՝ գորշուկի պես խելագար – խելագար, *as mad as a wet hen* (բառացի՝ թրջված հավի պես խելագար – զայրացած, *as white as milk* (բառացի՝ կաթի պես սպիտակ – կաթի պես ճերմակ), *as white as death* (բառացի՝ մահի պես սպիտակ – քաթանի պես սպիտակ, գունատ), *as white as a ghost* (բառացի՝ ուրվականի պես սպիտակ – չափազանց գունատ), *белый как полотно* – գունատ; *упрям как осел*(неодоб.) – համառ = *as stubborn as a mule*, *красный как рак* = *red as a crayfish*, *красныйкакочмар* = *red as a lobster*.

Հայերենում ևս հանդիպում են անձի հատկանիշ արտահայտող բաղադրիչներով ածականական համեմատություններ: Օրինակ՝ *սև աղվեսի պես* – հազվադեպ երևացող, եկող, այցելող, *սև ուրբաթի պես* – տխուր, անտրամադիր, լուռ, անխոս:

Վերը նշված համեմատությունները դարձվածային սերտաճումներ են: Նրանք ունեն դարձվածքին բնորոշ ամենակարևոր հատկանիշներից երկուսը՝ կայունություն և վերաիմաստավորված բաղադրիչների ընդհանուր իմաստ: Պետք է նշել նաև, որ դարձվածքների միայն գոյական բաղադրիչն է, որ կարող է տարբերակներ ունենալ, իսկ ածականը պետք է անփոփոխ մնա: Նկատում ենք նաև, որ որոշ համեմատություններում ածականն օգտագործվում է ուղղակի իմաստով, իսկ մյուսներում՝ փոխաբերական: Հատկանշական է նաև այն, որ որոշ դարձվածքներ ունեն համարժեքներ մյուս լեզուներում:

Համադասականկապակցությամբ ածականական դարձվածային միավորները երկանդամ են, հիմնականում հայերենում բաղադրիչները գոյականներ են և գրվում են գծիկով, օրինակ՝ *աչքով-ունքով* – արտաքինը անթերի, գեղեցիկ, *ոչրով – ձեռով* – գործունյա, *համով – հոփով* – սիրելի, հաճելի: Հանդիպում են նաև քառանդամ կառույցներ, որոնք օգտագործվում են համեմատությունների դեպքում: Նման կառույցները կազմված են լինում երկու մասից, որտեղ երկրորդ մասը հակադրվում է առաջինին կամ ժխտում առաջինի գաղափարը, օրինակ՝ *ներսը / ներսից սափանա դուրսը/դրսից քահանա* – կեղծավոր, երկերեսանի, նենգ, *դրսից*

հայելի, ներսից ածելի – արտաքնապես ազնիվ ցույց տվող, բայց նենգ, խորամանկ, դրսից հրեշտակ՝ ներսից սատանա – արտաքնապես ազնիվ ցույց տվող, բայց նենգ, խորամանկ և այլն:

Ռուսերենում և անգլերենում համադասական կապով ածականական դարձվածքները կազմված են երկու մասից և գրվում են համադասական ուս. и, անգլ. and շաղկապով, կամ գծիկով, օրինակ՝ *без роду и племени* – ցածր դասի, *молодо – зелено* – անփորձ, *кожа да кости* – շատ նիհար, *milk and water* – գունատ, թույլ, *fair and square* – ազնիվ, *free and easy* – ազատ, անկաշկանդ, *alive and kicking* – առողջ:

Համաստորադասական կապակցությամբ ածականական դարձվածային միավորներում համադաս կառույցը որը լրացնում է գերադաս անդամին կարող է արտահայտվել գոյականի թե՛ ուղիղ և թե՛ թեք ձևերով. օրինակ՝ *միս ու մոռթից ելած* (խսկց.) – նիհարած, հյուծված, *ծեռն ու ոտը թուլացած* – ուշասպառ՝ տկարացած եղած, *ոտից – ձեռից ընկած* – անզոր, *տնից – տեղից կտրված* – օտարական դարձած, վտարանդի և այլն:

Անգլերենում հանդիպում են ածականական դարձվածքներ, որոնք գրվում են գծիկով. օրինակ՝ *silver – tongued* – պերճախոս, *smooth – tongued* – պերճախոս:

Այսպիսով, ուսումնասիրելով երեք լեզուներում անձի հատկանիշ արտահայտող ածականական դարձվածքները, նկատում ենք, որ դրանք ունեն մի շարք իմաստային – կառուցվածքային և քերականական առանձնահատկություններ, որոնցից առավել հատկանշական են հետևյալները.

ա) ածականական դարձվածքներում գործում են քերականական մի շարք կարգեր, անվանական՝ առկայացման, գոյականի հոլովի, թվի, ածականը միշտ օգտագործվում է դրական աստիճանով (հայերենում՝ եթե երկու անձի տվյալ հատկանիշը չենք համեմատում), օրինակ՝ *արյունը կապույտ, սիրտը սև, գլուխը ճերմակ, բերանը մեծ*: Գոյականաբար գործածվելիս ածական բաղադրիչները կարող են օգտագործվել որոշյալ հոդով և տարբեր հոլովներով, օրինակ՝ *աստծու երեսից ընկած* – չար, անպետք մարդ, *լեզվի կապերը կտրած* – սանձարձակ, զազրախոս, հայհոյասեր մարդ: Հիշյալ կարգերը մի դեպքում ունեն իմաստազատիչ դեր, մյուս դեպքում՝ զուրկ են այդ դերից:

բ) Ածականակերտ ածանցները (հայերենում *-ե, -յա, -ային, -եղեն*) գործուն չեն ածականական դարձվածային միավորներում, սակայն երբեմն դարձվածքը օգտագործվում է *-ություն* ածանցով, և այդ դեպքում կապակցությունը վերածվում է վերացական գոյականի, օրինակ՝ *սիրտը*

նեղ + ություն = սրտնեղություն, բերանը բաց + ություն = բերանբացություն և այլն: Ի դեպ՝ -ություն ածանցը դրվում է թե՛ ածական, և թե՛ գոյական բաղադրիչների վրա:

գ) Հայերենում անձի հատկանիշ արտահայտող ածականական դարձվածքներ կազմելու գործում մեծ դեր են կատարում նաև հարակատար և ենթակայական դերբայները: Վերջինները գործածվելով գոյականների հետ կամ այլ խոսքի մասերի հետ, դարձվածքները օժտում են ձևաբանական զանազան առանձնահատկություններով: Եթե հարակատար կամ ենթակայական դերբայը նախադաս է, ապա նրա հետ հանդես եկող գոյականները չեն հոլովվում, հոդ չեն ստանում, հոգնակի թվով չեն դրվում, այդ հատկանիշներով դրանք հանդես են գալիս հարակատար դերբայից առաջ դրվելիս, օրինակ՝ *մոր պահած, վաստօռլ օրինած, վքթից թնած* :

դ) Ռուսերենում և անգլերենում հաճախ են հանդիպում *как; as ... as* կառույցների համեմատական դարձվածային միավորները՝ *белый как полотно, упрям как осел, as stubborn as a mule, as white as death, as white as a ghost*: Հայերենում համեմատական դարձվածքները շատ չեն:

ե) Դարձվածքները հիմնականում սերտաճումներ են: Դրանց մեծ մասը մենիմաստ է, սակայն հանդիպում են նաև բազմիմաստ դարձվածքներ:

զ) Երեք լեզուներում օգտագործվում են միևնույն կառուցվածքային տիպին պատկանող, իրար համարժեք, այլև կապական բառերով և նախդիրներով կազմված դարձվածային միավորներ, իսկ մասնակի տարբերությունները պայմանավորված են դրանց տիպաբանական առանձնահատկություններով:

М. Р. Бададян. Структурные типы адъективных фразеологизмов характеризующих качества человека в армянском, русском и английском языках.- Статья посвящена сопоставительному изучению структурных типов и грамматических особенностей адъективных фразеологизмов в армянском, русском и английском языках характеризующих человека.

Исследования показывают, что адъективные фразеологизмы характеризующие человека могут иметь разные структурные и грамматические особенности. Иногда указанные особенности различаются в том или ином языке. Сходства и различия указанных особенностей зависят от типологических особенностей изучаемых языков.

M. R. Badadyan. Structural Types of attributive phraseological Units Characterizing the Qualities of the Person in the Armenian, Russian and English Languages.- The article is devoted to the analysis of

structural types and grammatical peculiarities of adjectival phraseological units characterizing a person in Armenian, Russian and English.

Studies show that adjectival phraseological units (both comparative and non-comparative) can have different structural types and grammatical characteristics. Sometimes these characteristics are similar in the languages considered but they mostly differ in different languages. The differences revealed in the mentioned characteristics depend on the typological peculiarities of the languages studied.